UNIVERSITY OF TORONTO
VELUT ARBOR ÆVO

From the Collection
of the late

JOHN LUCZKIW

Польська школа в московськім ярмі.

Після повісти Ст. Жеромського
п. з. „Andrzej Radek"
написав

Любомір Селянський.

КОЛОМИЯ 1912.

Накладом Видавничої Спілки українського учительства в Коломиї.

Pol'ska

Польська школа в московськім ярмі.

Після повісти Ст. Жеромського
п. з. „Andrzej Radek“
написав
Любомір Селянський.

APR
11
1984

КОЛОМИЯ 1912.

Накладом Видавничої Спілки українського учительства в Коломиї.

PG
3948
S398P6
1912

З друкарнї А. Кисїлевського і Ски в Коломиї.

ВСТУП.

Як виглядає народна школа в українській части Галичини чи то з викладною мовою українською чи з польською, про се знає добре не тільки старша верства нашої суспільности, але навіть і шкільна дітвора. Вірний єї образ подає книжочка п. з. „Наша школа в ярмі“, [1]) не менше збірка нарисів Дм. Макогона п. з. „Учительські гаразди“ [2]) а вкінци безчисленні дописи і нариси, поміщувані в становім органі укр.

---

[1]) Накладом др-а Волод. Бачинського — Львів. 1908.

[2]) Накладом Видавничої Спілки укр. нар. учительства в Коломиї, 1911.

народ. учительства „Прапорі“ та в инших політичних укр. часописях.

Але як виглядає народна школа в россійській Польщі іменно в т. зв. Конґресівці, про се мало хто з нас знає. Як у нас Поляки намагають ся всіми силами спольщити українські школи а через них і молоде наше поколїнє, так знов Москалї в росс. Польщі старають ся польські школи і польську дїтвору зовсїм змосковщити. Як одні так і другі дбають отже не о просьвіту народа через школи, тільки головно о винародовленє його молодого поколїня.

І чудовати ся треба засліпленю керманичів народа, в якій цїли вони се роблять? Чи-ж тут сьвідомий Українець а там Поляк не могуть бути пожиточними членами суспільности, лише будуть ними аж тодї, коли станутъ перевертнями? Чомуж вони не дивлять ся прим. на Швайцарію або на Сполучені Держави

в Америці, де жиють і тїшать ся повною свободою ріжні народности та спільно працюють для загального добра своєї держави? Засліплене згаданих керманичів тим дивнїйше, що вони скінчили преціїнь найвисші школи, знають, як в инших краях дїєть ся, а помимо сього доказують страшну вузкоглядність і не меншу темноту від сих, котрих долею взяли ся вони кермувати.

Образ польської школи в московськім ярмі змалював яркими красками, але певно без пересади і злоби славний польський писатель, Стефан Жеромський у своїй повісти п. з. „Andrzej Radek“ czyli „Syzyfowe prace“. [1]) Сама повість дуже займаюча а представляє систему вихованя насамперед в народній школї а відтак в ґімназії. Першій присьвятив

[1]) Stefan Żeromski. Andrzej Radek czyli Syzyfowe prace. Powieść. Warszawa, Gebethner i Wolf. — Kraków, G. Gebethner i S-ka 1910.

автор тільки пяту часть повісти і сю часть хочу подати в скороченю до відома поважаним Читачам. При читаню сеї частини можна би місцями і сердечно усьміяти ся, як що при тім не насувались би нам вельми сумні гадки. Зате прочі части повісти, в яких вірно змалював автор систему вихованя молодїжи в ґімназіях, роблять на читача незвичайне прикре і пригнїтаюче вражінє, хотяй читають ся з великим зацікавленєм. По сїм вступі приступаю до річи.

* *

*

Не дуже заможний дїдич Ґавронків, шляхтич Борович, негоден був держати для свого синка, Марцїнка, домашного учителя. Такому треба би платити місячно що найменше 30 рублїв, дати окрему комнату з обслугою, добрий харч, коня до прогульок і т. п. Тому був він

приневолений відвезти хлопчину до п. Вєховського, народного учителя в Овчарах, щоби його приспособив здати вступний іспит до приготовляючої кляси ґімназії в місті Клєрикові.

Синок, як звичайно мамин пестїй, зі страхом і плачем їхав з дому до чужих людий, длятого і татусь і мамуня потїшали його цїлу дорогу, як могли, в його горю. Коли прибули на місце, привитали їх обоє паньство Вєховські потоком облесних слів а Марцїнка підбадьорували промовами до його „кавалєрської“ амбіціями та обітницями, що зроблять з него „чловєка“. Опісля наступила угода про винагороду за удержанє і науку хлопця, яка скадала ся головно з певної скількости всїляких „лєґумін“, омасти і т. п.

По заключеню сеї умови лишили родичі свого Марцїнка у Вєховських а самі з болем серця відїхали домів. Хлопець кинув ся був в розпуцї за ними на

вздогін, але пані Вєховська швидко дігнала його і обсніженого, заплаканого привела до хати. Довго ще хлипав Марцінок в кутику, аж вкінци зморив його сон він заснув на ліжочку неспокійним сном.

На другий день завела його п. Вєховська до кляси, щоби хлопець розірвав ся і зацікавив ся наукою сільських школярів, бо він сам мав учити ся зовсім окремо поза шкільними годинами.

Кляса була переповнена. На всіх лавках сиділи густо хлопці і дівчата. Громадка тих, що прибули найпізнійше а не знайшли місця в лавках, стояла під вікном. Хлопці сиділи в сукманках, в батькових „спенцерах", навіть в маминих лейбиках. Деякі мали шиї обкручені шаликом, — се діялось по Різдвяних Сьвятах — а инші мали великі вовняні рукавиці на руках.

Дівчата були закручені в запаски і хустини так, мовби вони не знаходили

ся в душній комнаті, але серед поля засипаного снїгом. Всьо кашляло, гомонїло, здобувало собі більше простору до свобіднїйшбго сидженя. Значна більшість школярів упріємнювала собі час перед приходом учителя „даванєм сира“. Була се розривка, на яку в звичайнім словари годї знайти відповідне пояснене переносного значіня.

Марцїнко сидїв в першій лавцї як гість коло найбільшої окраси цїлої овчарської школи іменно коло Петра Міхцїка. Сей Міхцїк був одиноким героєм, що вмів плавно по російськи читати, рецитувати на память рос. вірші і переповідати їх зміст рос. мовою. Він опанував також здебільша головні тайни рос. граматики і чотири рахункові дїланя. Не диво проте, що всї школярі без ріжницї пола глядїли на нього як на недосяжну велич, як на сьвітило цїлої кляси.

Міхцїк, познакомившись з Марцїн-

ком коротко польською мовою, та довідавшись, що сей уміє тільки по польськи читати. поглянув на нього з зачудованєм і спитав урядовою мовою:

— Па русски умєєш чітать?

Марцїнок почервонїв, спустив очи в низ і шепнув тихонько:

Ja nie rozumiem...

Тодї Міхцїк усьміхнув ся з тріюмфом, витягнув россійську хрестоматію Павльзона і зачав поквапно читати, потрясаючи головою та роздуваючи ніздря.

Тимчасом зі всїх лавок вилазили ученики, ризикуючи навіть, що могуть стратити заняті місця та обступили кругом Міхцїка і Марцїнка. Всїм здавали ся очи вискакувати на верх з цїкавости, всї стояли мов скаменїлі з подиву.

Скінчивши ґальопом читанє вірша, Міхцїк поглянув ще раз тріюмфуючи на Марцїнка і сказав чванливо по польськи:

— „Tak się czyta! Zrozumiałeś też co?“

— Nic a nic... відповів новик, паленїючи по уха.

— „E, nauczysz się jeszcze i ty!“ — промовив Міхцїк протекціонально. — „I ja se myślałem, że trudno, a teraz i „stichi“ na pamięć umiem i „rachonki“ ci robię po rusku i „diktowkę“... Gramatyka — ta to trudna — uuch! Sprawiedliwie! Cóż, nie zrozumiesz, choćbym ci i powiedział“...

Нагло підняв голову і, дивлячи ся на стелю, виголосив грімко неначе в екстазї — не знати до кого:

„Падлєжащеє єсть тот прєдмет, о катарóм ґаворітса в в предложенїї!

Як бачимо, се справдї так трудний граматично-фільософічний аксіомат,[1]) якого певно не тільки Марцїнок, але мабуть і сам Міхцїк ясно не розумів, не

---

[1]) Аксіомат, — така основна правда, яка не потребує нїякого доказу.

кажучи нічого вже про нас грішних, що навіть не нюхали росс. граматики.

Зараз побіч Міхціка сидів Віцек Пйонтек, хлопець незвичайно віспуватий. Як що Міхціка можна було назвати сонцем на небозводї овчарської школи, то Пйонтек помимо свого непочесного лиця заслугував безпечно на назву місяця сього небозводу. Чому? Ось послухайте!

Як тільки Пйонтек побачив, що Міхцік по виголошеню попередного аксіомату став відсапувати, він взяв до рук ту саму книжку Павльзона і зачав вигукувати якийсь уступ. Йому вже не йшло так гладко як Міхцікови та помимо сього заглубив ся в свою штуку читаня так цілковито, з таким завзятєм, що й вистріли з армат не були би в можности перервати його Сизифової працї.[1])

---

[1]) Сизиф, — мусїв за кару котити в гору величезне камінє, яке безнастанно скочувало ся в долину.

Нараз відчинили ся двері і до кляси війшов п. Вєховський. Лице його було зовсїм неподібне до вчерашного, коли він приймав у себе родичів Марцїнка та залюбки частував їх „шпаґатуфкою“. Нинї була се маска строга, а ще більше апатична і до крайности знуджена. — По молитві зачав він читати катальоґ посїщеня, причім виголошував хрестні імена дїтий не так, як їх дома кликали, але по россійськи. Отже Bartek називав ся Варфоломєй, Кася — Екатєріна, Ґжесь — Ґріґорій, Текля — Фйокла і т. п.

З тої причини дїти метушили ся при помочи штурканців і копаня ніг своїх близших та дальших сусїдів. Також мусїв учитель безнастанно поправляти дїти, які відзивали ся або по польськи: „jest!“ або з россійська „jeść!“ замість „єсть!“. Се, розуміє ся, забирало богато часу.

Вкінци наступила сама наука а єї методично-дидактична сторона може за-

цікавити не тільки галицьких сьвітлодавців, але також і нефахових людий.

Пан Вєховський усїв на кріслї, всунув руки в рукави, заложив ногу на ногу і зачав глядїти у вікно з такою байдужністю, неначе се становило одну з точок його урядових чинностий. Сїдаючи, кивнув головою на Міхцїка, а сей зачав голосно читати а радше верещати на цїлу клясу якусь росс. „баснь“ — байку — про мужика, вовка і лиса. Учитель деколи поправляв тільки наголоси виразів, не перестаючи глядїти у вікно.

Тимчасом гамір змагав ся в клясї чимраз більше. Чути було звуки *а, бе, се, де*... або *а, бе, ве, га, де, же*... Дїти. що вже вміли азбуку, показували її новикам; деякі учили других — як казали „слябізока“, то значить складаня букв а переважна часть, буцїм то дивлячись у книжку, муркотїла щось під носом та нудила ся страшенно.

Коли Міхцїк відкричав свою „баснь“,

передав книжку Пйонткови а сам вийшов до таблиці. Вєховський подиктував йому якесь множенє, двома великими числами. Міхцїк підчеркнув оба числа грубезною лїнїєю а між ними поставив такий знак множеня; що на нїм можна було сьміло повісити оберок.

Опісля зачав досить голосно шептати:

— Pięć razy sześć jest trzydzieści.... piszę „kółko“ a sześć mam „w rozumie“—

Тут очевидно він помилив ся, бо повинен був мати „trzy“ а не „sześć“ — „w rozumie“. — Але не дивниця. Цїлий сей процедер множеня довершував Міхцїк з великим трудом і натугою. Лице йому мінило ся, мязи лиця, рук і ніг працювали з такою форсою, неначе ученик рубав дрова або молотив цїпом. Скоро однакож подужав якесь „pięć razy sześć“ і написав „kółko“, то сейчас проголошував півголосом але різко, щоби учитель міг його чути:

— Пятю шесть трідцять!....

А учитель не звертав тепер уваги нї

на Міхціка ні на Пйонтка, що зачав грімко показувати свою штуку. Вєховський глядів дальше апатично, скучно у вікно, гадки його блукали у безвістях та хто знає, чи від часу до часу не спинювались над сим принципіяльним для него питанєм:

— „A gdyby tak, panie, tego... szpagateryi?“ — як сим іменем любив він називати монопольку.

Тимчасом Пйонтек мордував ся з відцифровуванєм московських гієроґліфів, ловив поквапно їх звуки, вязав і споював неначе ударом кулака, пхав їх цілим корпусом до купи а вкінци вистогнував:

п є... п є т... п є т у... п є т у х!...

Марцінок, що з цікавостию прислухував ся сим дивним звукам, схилив голову, заткав собі уста і дусив ся зо сьміху, шепчучи:

— Co za pietuch? Pietuch!...

Учитель будить ся мовби зі сну, повторяє злісно кілька разів се слово і знов

попадає в задуму. На останку Пйонтек довершив свою геройську працю, тяжко усїв на лавку і витирав спочене чоло.

Тодї Веховський відчинив катальог і заклйкав:

— Варфоломєй Капцюх!

На сей поклик вийшов на середину хлопчина в нужденній сукманинї і видно в батькових чоботах, бо посував ся в них так складно, неначе в коновках. Малий Капцюшок приступив до столика, за котрим сидїв учитель, поклав свій буквар на беріжку, взяв в брудну руку деревляну вказівку, вичитав цїлу азбуку, хлипнув кілька разів носом воздух і пішов на своє місце з такою втїхою, неначе довершив не знати яке дїло...

По нїм вистогнували з меншим або більшим успіхом инші дїти росс. азбуку, аж вкінци о 11. годинї відозвав ся дзвінок. Тодї учитель перервав науку і ста-

нувши перед лавками, промовив по польськи:

— „Teraz sobie zaśpiewamy jedną śliczną pieśń nabożną. Będziecie śpiewać po mnie i tak samo jak ja. Dziewuchy cienko, chłopaki grubiej. No... a słuchaj jedno z drugiem uchem, nie zaś brzuchem!“

Опісля відчинив рот, прижмурив очи і вибиваючи такт пальцем, зачав сьпівати... Автор не каже, яку пісню, але можна догадуватись, що се була „Боже царя хранї!“ — а може „Коль цар слави!“ — Господь знає.

З учителем сьпівав Міхцїк, ревів Пйонтек а кількоро дїтий намагало ся наслїдувати мельодію, хотяй слів зовсїм не розуміло. Зате прочі дїти сьпівали зовсїм що иншого. Коли вони доглупались, що се не є нута скочного „wywijas-a“, яку загально чути в тамтій околици, тільки щось набожного, то вони, не розбираючи слів, тягнули на всї мо-

жливі голоси людського і зьвірячого реєстру знану їм з костела мельодію:

— „Święty Boże! święty mocny! święty a nieśmiertelny!...“ а сьпівали з такою завзятостию, що зовсім перемагали учителя і його хористів.

Длятого учитель був приневолений часто переривати сей пекольний хор а відтак намагав ся всіми силами перекричати фальшівників гармонії, з чого, річ ясна, виходила неможлива дісгармонія...

* *

*

Наука Марцінка зачиналась о 2. годині з полудня. Хлопець був понятливий, та помимо того ся наука була для него просто мукою. За два місяці він навчив ся вже сяк-так по россійськи читати, але тяжко приходило йому поняти зміст прочитаного а ще тяжше оповідати. Оповіданя його були так макаронічними і так

забавно варварськими, що приводили до сьміху навіть апатичного Веховського. Та не до сьміху було молоденькому Полячкови, який доси московщини ані не видав ані не чував, особливо же тоді, коли приходили етимольогічні і синктатичні розбірки речень.

Так само гірка була йому година, коли прийшлось йому писати диктати. Хоч як прирікав він свому учителеви, що не зробить на одній стороні більше похибок як три, то таки вліпив 30, 40 а то й більше монструальних биків. Він ніяк негоден був побороти трудностий, де писати „ять“ (ѣ) а де „е“ (є), де „о“ а де „а“, приміром в словах „пѣснь“ (пєснь) а „первый“ (пєрвой), „отца“ (атца) а „братца“ і т. п. Або йому диктувати н. пр. „сьвятова“ а він мав писати „святого“, „бєлаво“ а він мав писати „бѣлого“.

Не меншу трудність справляла Марцінкови також наука рахунків, бо тут

рівночасно треба було поборювати трудности і аритметичні і язикові і термінольогічні. Бували дни, що хлопчина не розумів лекциї аритметики анї крихітки. Тодї огортав його панїчний страх, студений піт виступав йому на чоло а мозок облїплювала неначе верства липкої глини.

По лекції мусїв хлопчина вправляти ся в читаню заданих уступів і витверджувати на память граматику, якої анї в зуб не розумів. Нї фізичної нї умислової розривки не мав він нїякої. Мозок його спочивав хиба тодї, коли смеркало ся.

Марцїнок був живим хлопцем і дома уживав вповнї свободи і руху, бігаючи по всїх комнатах просторого двора або по подвірю. А тут приневолений був сидїти мов у вязници та через заплакане вікно дивитись на зимовий краєвид, виголошуючи механїчно граматичні прави-

ла. І коли би тоді запитав хто його, як називає ся ся сей монотонний, скучний краєвид, то він певно відповів би: „імя существітєльноє!“...

* *

*

В перших днях марта вернув Вєховський із сусідного місточка і приніс незвичайно сензаційну вістку:

— Директор приїздить в сім тижни!

Голос його мав притім так знаменний і так потрясаючий тон, що всї присутні задрожали. Навіть Марцїнок відчув неописаний жах, хоч не розумів ваги небезпеки. А треба знати, що „директор“ значить там те саме, що у нас краєвий інспектор і як у нас, так ще більше в Россії є він страшним чоловіком, пострахом прибитого учительства.

Внаслїдок сеї потрясаючої відомости

настав в овчарській школї скажений рух. Учитель держав цїлими днями дїти в клясї, щоби їх силоміць приготовити до страшної візитації директора. Впоєнє і утвердженє всїляких мудрощів відбувало ся, річ ясна, з долини в гору за помочию „дисциплїни“, причім роздавали ся безнастанно розпучливі плачі і мольби:

— „Uch, nie będę, nie będę! Póki życia nie będę!... Uch, panie, nie będę, nie będę!“...

Вечером нераз до пізної ночи приготовляв Вєховський шкільні дневники і катальоґи, вписував дїтям ноти вельми калїґрафічним письмом, розумієть ся не після їх знаня або одержаних дисциплїн, але після свого батьківського серця.

В шкільній комнатї заведено радикальний лад. Зіскробано рискалем з підлоги відвічне болото і вимито її порядно. Зметено зі стїн порох і павутинє, витріпано і витерто образи зі слонями

та жирафами, як також мапи і маленький ґльоб, на які діти дивились мовби на які сьвятощі.

З сїний виїхала до обірчини бочка квашеної капусти а за нею коєць з дробом і невинне телятко. Копиця гною перед школою зістала умаєна смеречиною.

По таких приготованях притаскав сам педаґоґ з місточка десять фляшок найлїпшого варшавського пива, фляшку знаменитої „яржембнювки“, пуделко сардинок і цїлу копицю булок. А п. Вєховська спекла на рожни заяця і волову печеню, які мали бути подані на зимно в товаристві конфітур, маринованих рижків, корнїшонів і т. п. присмаків.

В передодень фатального дня помешканє учителя і пекарня і кляса були образом безмежної метушнї і тревоги. Всї бігали з широко відчиненими очима та сповняли звичайні чинности з невисказаним напруженєм нервів. В ночи май-

же ніхто не спав а від досьвіта вибух наново пароксизм біганини, шептаня з засохлим горлом і витріщеними очима.

Заким ще діти зійшли ся, виглядав учитель нервово на стежку, ведучу через поля, якою мав надбіци післанець з Дембіци, села віддаленого о три милї від Овчар а якого учитель обіцяв сьвято дати знати свому товаришеви недолї, що директор вже у него є.

А коли вже діти зійшли ся, то обсерваційну точку коло вікна заняв Марцінок та з битєм серця витріщував очи на спасенну стежку. Нарештї по довгім, довгім вигляданю дав він знати переляканим голосом, що післанець вже йде.

Тодї станув Вєховський перед образом а лице його було біле мов папір. Він схилив голову, примкнув очи і шептав півголосом, але з притиском:

— „Panie Jezu Chryste, dopomóżże

mi też!... Panie Jezu miłosierny... Zbawicielu... Zbawicielu!“...

В сій хвили вбігла п. Вєховська і потручуючи Марцінка, закликала трівожно: „Idzie! Idzie!“...

Сейчас пішов учитель мов на Голгофту до кляси а жінка метнула ся наставити самовара. Та доперва по двох годинах доглянула вона здалека надїзджаючу скіряну буду і в страшній тревозї заголосила:

— „Jedzie naczelnik! W skórzanej budzie jedzie! Oj będzie tu teraz dopiero, mój Jezus kochany, oj będzie!“...

* *

*

По якійсь хвили вступив до кляси директор, Пйотр Нїколаєвіч Ячменєв, начальник наукової дирекції на три ґубернії. Він скинув насамперед величезне футро а опісля, почувши в клясї

аж надто високу температуру, також пальто, так що лишив ся тільки в ґранатовім мундурі зі срібними ґузиками.

Був се високий, трохи згорблений, мужчина літ около сорока з чорною бородою та з добродушно усьміхненим лицем. Він привитав Вєховського прихильно россійською мовою, питаючи, що чувати і як йому поводить ся.

— „Всьо благопалучно, Ваше Превосходітєльство!“ — відповів з низким поклоном Вєховський, почуваючи в душі якийсь проміньчик надії у виду ласкавости директора.

— „Але-ж зима у вас здорóва! Богато чоловік натовк ся по сьв. Руси, а такої студени в марті рідко зазнавав. Я в кариті, у футрі, в пальті а все таки чую тую, знаєте, маленьку дрож„...

— „А може би?... шепнув Вєховський несьміло та притім почув сам справдішну дрож аж в пятах...

Директор удав, що не чує сеї пропозиції, яка вихопилась у Вєховського та звернув ся до тітий:

— „Как пражіваєтє, ребята? Здраствуйтє!“

Але діти заніміли зі страху і не відзивались. Доперва на розпучливі знаки очима, руками і цілим тілом учителя схопив ся Міхцік і крикнув:

— „Здравія желаєм!“

Директор мляснув устами і взніс брови в гору так загадочно, що Вєховському перебіг мороз по хребті... Опісля попросив його, щоби зачав питати а сам усів за столом, підпер кулаком бороду і уважно приглядав ся товпі дітвори.

Вєховський буцім то нагадував ся, кого би найперше зарвати і по хвили викликав... Міхціка. Сей встав, уняв артистично трьома пальцями Павльзона і мов справдішний віртуоз дав концерт

читаня. Читав сьвітло, плавно, голосно. Директор приставив долоню до уха, щоби ліпше чути і потакуючи кивав вдоволено головою.

— „Чи можеш мені оповісти своїми словами се, що ти перечитав?“ — спитав директор ласкаво.

Міхлїк зложив книжку, відсунув її на бік і зачав виголошувати зміст відчитаної басні поправною россійщиною.

Директор все усьміхав ся вічливо, але в найцікавійшім місци підніс руку в гору з характеристичним рухом і нагло кинув оповідачеви питанє:

— „Сїм рази девять?“

— „Шестьдєсять трі!“ — крикнув з тріюмфом Міхцїк.

— „Превасходно! Превасходно!“ — сказав директор голосом а потиху звернув увагу учителя, що сього хлопця здалось би безпремінно якось відповідно нагородити.

— „Ви се преціньь розумієте, що? — додав він ласкаво.

Вєховський рад бу ще довше попи-суватись Міхціком, але директор попро-сив питати кого другого.

Трохи збитий з пантелику учитель викликав отже Пйонтка, однакож читанє сього другого сьвітила вже менше оду-шевляло директора. Він усьміхав ся на половину добродушно, на половину іро-нічно і заким Пйонтек перемордував три рядки, він попросив учителя викликати ще кого.

Сї слова заподіяли в черепі Вєхов-ського нагальний шум, який розвіяв всї його надії, мов вітер полову. На хиби-трафив викликав він Ґулку Матвєя.

Хлопчина встав, взяв вказівку до рук і вишептав кілька букв. Коли-ж ди-ректор принаглював його до виразнїй-шого виголошуваня, хлопчина настра-

шив ся, сїв на місце а відтак для більшого безпеченьства влїз таки під лавку...

Тодї директор зійшов з катедри пійшов між лавки та сам зачав питати дїти. Се тревало дуже довго. Нараз Веховський, який цїлий той час тряс ся мов в пропасници, почув, що директор говорить найчистїйшою польщиною:

— „No, a kto z was, dzieci, umie czytać po polsku? No, kto umie?

Кілька голосів відозвало ся несьміло в ріжних кутах кляси.

— „Zobaczymy, zaraz zobaczymy..... Czytaj! — приказав директор найблизшій дївчинї. Тота, завинена в запаски, добула „Drugą książeczkę Promyka“ і зачала досить плавно читати.

— „A kto ciebie nauczył czytać po polsku? — запитав директор.

— Stryjna mnie nauczyli, — шепнула дївчива.

— „Stryjna? — Co to jest stryjna? —

panie nauczycielu! — звернув ся директор до Веховського.

Та заким сей зібрав ся на відповідь, спитав він малого хлопця, хто його навчив?

— Pani nauczycielowa pokazała nom z Kaśką durkowane — замість drukowane — відповів хлопець.

— „Pani nauczycielowa!“ — шепнув директор злобно.

Перепитавши ще кількох хлопців та дізнавшись, що їм сам учитель показував букви, директор подав ся з лавок до катедри і вичитав учителеви порядний „вигавор“, розуміє ся в урядовій мові.

— „Очень, очень плохо!... На таке стадо дітий тільки двох читає а прочі нічого не вміють. Зате досить значне число читає по польськи, се ріжниця просто кольосальна!... Ви є тут чиновником і погано сповняєте свої обовязки... Не бачу ніяких результатів“...

— „Міхцік“... шепнув Вєховський.

— Що Міхцік! — Чи були Ви коли в театрі і чи бачили головного тенора та статистів? Отже ціла школа — се статисти а сї два — то головні сьпіваки... Я не єсьм з Вас задоволений, господине Вєховський!...

В учителю затрясло ся серце і внутренности. Він вже не бачив перед собою особи директора а звертав свій благаючий зір на двері, через щілину котрих заглядала і підслухувала його жінка, мовби звідтам надіяв ся ратунку. В його мізку бігали ще якісь розстрілені гадки і він зломаним голосом ледви промовив:

— „Може би Ваше Превосходительство зволили до нас!...

Директор відповів, що не має часу, докорив учителеви за його катальоги і викази, що в них стоїть богато добрих нот, зовсїм незгідних з фактичним станом річий, опісля покванно убрав ся, по-

пращав ся з дітьми та зі словами „майо пачтєніє!“ вийшов з кляси.

* *
*

Вєховський лишив ся мов громом прибитий. Він не був спроможний навіть випровадити свого найвисшого настоятеля. Опертий о столик катедри стояв він задеревілий і глядів розпучливо на входові двері. Смертельний мороз прошибав ціле його тіло і стинав в жилах кров...

— „Всьо скінчило ся!“ — думав нещасливий учитель. — Що-ж тепер діяти? З чого жити?

По якімсь часї кивнув він на діти, що вже могуть собі йти і випустив їх без молитви домів а сам подав ся до свого помешканя. Нагло розпука і жаль вибухли з його грудий бистрим потоком сліз. Довгий час плакав він голосно мов дитина, лежачи грудьми на застеленім скатертю столї...

Коли-ж 'вкінци підняв очи, побачив в куті цілу батерію фляшок з пивом. Він скочив прожогом, вхопив першу з краю, вирвав корок і майже одним духом висмоктав єї зміст до дна. За сею пішла друга, третя, четверта... Пив без упину, не перестаючи голосно плакати.

Втім, коли відкорковував вже пяту, хтось запукав до дверий. Вєховський з гнївом відчинив їх на розтвір і побачив перед собою — директора. Сей стояв у футрі, в шапці та усьміхаючись добродушно, витягнув до него обі руки.

— „Вот ашібка!“ — промовив він сердечно — „вот глупость!... Як легко можна скривдити чесного чоловіка, ах як легко!... Вєховський! Я буду про Вас тямити і підвисшу платню. Треба тільки, щоби більше читало... змаганя більше, розумієте?... А що до сьпівів, то я вельми рад, вельми! І не забуду. Платню вже в слідуючім місяци дістанете

більшу... Но, менї спішно, тому до побаченя! Прошу не гнївати ся за необачні слова... Змаганя тільки, змаганя!...

При послїдних реченях стиснув він приязно руку Вєховського і вийшов з комнати. Учитель поступав за ним крок в крок, будучи найпевнїйшим, що се, що тепер бачить і чує, є наглим сном по випитю стільки бутельок варшавського пива. Перед дверми стояла юрба баб, отже він розсунув їх і зробив прохід для директора.

Опісля усадовив його в кариті, обтулив йому ноги плєдом та кланяв ся кільканайцять разів. І коли вже карита щезла з перед його очий і коли вернув до комнати, то все ще трівав в обманї, що спить щораз кріпче. З сього обману випровадила його доперва жінка, що впала мов бомба до комнати і кинулась йому на шию.

— A to szelmowskie chłopstwo! A to

nam usługę wyświadczyło!... кричала вона, заливаючись сьміхом.

Вєховський витріщив широко очи:

— Яку прислугу, що ти плетеш?

— „То ти нічого не знаєш? Ано, таже баби внесли на тебе скаргу“.

— Які баби?

— „Маєш тобі!... які баби?... Ґульонка, Пулютова, Пйонтківна, стара Дулємбіна, Залєсячка... но, всї баби!...

Опісля оповіла йому докладно, як баби виступили перед директора і як одна за другою оскаржували учителя, що він нічого не вчить, шо дїти „без три зими“ нічого не навчили ся, бо він вчить все те саме, та тільки з ними все сьпіває якісь незрозумілі рускі сьпіванки а як дїти зачнуть якусь набожну пісню, то він дере ся сам на цїлу школу а тільки мудрагель Міхцїк йому помагає... Зате дїти не вміють навіть на „ксьонжцї“ помолити ся, хиба яке від другого на

пасовиску навчить ся, а тут на него плати, давай осипку...

А коли директор опісля спитав, чи часто учитель так по руски сьпіває, то баби заревіли разом: „Що дня сьпіває! Та можна його самого спитати, прецінь не запре ся в живі очи!“

Вкінци заявили всї баби, що вони Вєховського не хочуть, та щоби його звідси забрати або бодай заказати йому тих сьпівів.

Почувши отсе, Вєховський гейби народив ся на сьвіт. Він сьміяв ся до розпуку, весь тягар, що доси давив його груди неначе зсунув ся з нього і він зачав витинати по комнатї якогось невиданого козачка.

Опісля забрались обоє до пива та до присмаків, приладжених для директора. А як що Вєховському робило ся чимраз горячійше, то скинув із себе парадний урядовий одяг, усїв в самім білю на

столї та доправляв собі чудовою „яржембінкою“, причім верещав завзято:

— „Chamy! Łajdaki! Musicie śpiewać, jak wam każę i gadać, jak wam każę! Sam dyrektor własnem słowem wyraził się, że mi pensyę podwyższy... Sam dyrektor! Rozumiesz jedna z drugą?...

Та тут вже дійшов Вєховський мабуть до кульмінаційної точки свого блаженьства, бо на сїй вершинї захитала „яржембюфка“ рівновагу його духа й тїла, зіпхнула його зі стола і овчарський педагог гепнув мов сніп на поміст. — З тяжкою бідою занесла його жінка при помочи служниці на ліжко, де він ще довго копирсав ногами та сьпівав дивними голосами, аж вкінци заснув сном блаженних...

* *

*

В тім часї, коли Вєховський купав ся у филях радости і алькоголю, зверх-

ник його переїздив пасмо не дуже високого узгіря. Карита посувала ся поволи і тихо в гору а Ячменєв, опертий о подушки сидженя, спустив вікно кариги і віддав ся мріям.

— Гори, гори!... шептав він, позираючи на далекий краєвид. Йому пригадали ся молодечі прогульки в Баварії, в Тиролю, в Італії і Швайцарії.

По укінченю наук на фільольоґічнім виділї в Москві Ячменєв, загорілий народовець, рішив ся „іти в народ“, працювати в сільській школї. Однакож бажаючи здобути і присвоїти собі методу праці, яка давала би як найобильнїйші плоди, вибрав ся він до Швеції, Анґлії, Німеччини і Швайцарії, де у всїх школах студіював пильно народне шкільництво. Найлїпше пізнав він Швайцарію. Там з палицею в руках і торністрою на плечах перемірив ногами цїлий край від озера Боденського аж до Женеви.

Майже в кождій школї запізнавав ся з учителем, слухав викладів, брав участь в прогульках і студіював особливо т. зв. „Primarschule“, де наука зачинає ся від веселих розговорів і забав на сьвіжім воздусї.

Тепер пригадалась йому одна маленька дївчинка у величезних черевиках, підбитих цьвяхами, з великим парасолем в руцї, що ходила нераз до школи в слоту і заверуху зі своєї хати, яка стирчала посеред хмар, де тільки коза, кормителька родини, зуміла находити для себе поживу і де чоловік стократно біднїйший нїж коза.

Що-ж дав би він за се, коли би ще раз в житю міг опинити ся між тими шестилїтними горожанами вільної Швайцарії, ходити з ними до лїса, шукати укритих поміж листєм „zwergl-ів“ *) у

*) то є ростин, званих карликами.

великих, острокінчастих шапках а з величезними бородами... Ах, що дав би, коли-б вернув до тої молодости, вести довгі розговори з чесними бельфрами сільських шкілок швайцарських, довго в ніч радити з ними о способах усунення темноти і мати в грудях праведне, благородне серце! . . .

І нагло всемогучий директор Ячмєнєв зітхнув глубоко. Теплий вітрець взмагав ся, коли карита досягла вершка узгіря.

— Ах, як же я вже старий, як дуже старий!... шепнув до себе Ячмєнєв. — Пройшло, минуло безповоротно, розвіяло ся неначе імла над озером. Вчера, здаєть ся, чоловік лазив з палицею в руках по швайцарських горах, щоби навчити ся, як найліпше, найскорше, найгуманнійше рознести сьвітло посеред темних мас мужицтва, а нині....

* *
*

Ну, як і яке сьвітло розносив він нині поміж темні маси, се пізнали ми доволї з його візитації у овчарській школї. Тепер силоміць пхають ся до голови ріжнородні гадки, щоби потягнути паралєлю між українськими школами в австрийській Польщі а польськими в россійській. Іменно о скілько вони до себе подібні а о скілько між собою ріжнять ся. Кромі сього і се цікаве питанє, чи між керманичами нашої „oświaty ludowej“ знайде ся такий Ячмєнєв, що бодай в души відчуває, як він сю народну просьвіту піймає, як однакож всупереч всяким засадам педаґоґіки і здоровому розумови її виконує. Та всї тоті рефлєксії передаємо до порішепя вже самим Вп. Читачам.

Мова „Полнаго собранія законовъ“ й Пушкіна в укр. школі*).

Побувавши в-літку на Олександрійських учительських курсах, де лектор д. Балталон закликав до „общерусской“ культури, а оце начитавшись д. П. Струве, який — во ім'я тієї ж таки культури — радить у *Nr.* 1 „Русской Мысли“ уживати мову „Полнаго собранія законовъ“ і Пушкіна, я більш не вагався.

Панацею од шкільної безграмотности було знайдено.

До того в школі розмовляв я з учнями звичайною російською мовою й дивувався, чому мене так кепсько розуміють. А добродій В. Кривенко з „Нов. Времени“ каже, що „русскій языкъ понятенъ и близокъ сердцу малороссійскихъ ребятъ“.

„Понятенъ“, а не розуміють.

Спасибі хоч д. Струве напутив! Виходить, що розмовляти російською мо-

*) З київської „Ради“ № 50. з 1/14. марта 1912. при задержаню тамошної правописи.

вою — це значить — розмовляти так, як у „Сводѣ Законовъ“ та в творах Пушкіна.

Почав, перехрестившись.

— Каллиникъ Захаріевъ сынъ Прытыка! возьми книгу для первоначальнаго обученія на предметъ чтенія и, елико возможно внятно, прочитай сочиненіе россійскаго писателя дворянина Александра Сергѣева сына Пушкина — „Бѣсы“. Оное произведеніе остальные учащіеся обязаны выслушать съ соотвѣтствующимъ сему сочиненію вниманіемъ. Буде же который изъ нихъ, вопреки училищнымъ обязательнымъ постановленіямъ, нарушитъ тишину и порядокъ словомъ или дѣйствіемъ, то подвергнется всей строгости наказаній, назначаемыхъ въ порядкѣ надлежащаго разсмотрѣнія. Итакъ, Каллиникъ, Захаріевъ сынъ Прытыка, исполни возложенную на тебя обязанность.

Хлопець, почувши своє прізвище, підвівся й вирячив на мене з острахом свої хороші карі оченята. В школі зробилось тихо, як у вусі. Діти злякано дивились на мене, немов бачили поперед себе не вчителя, а божевільного.

Я одразу догадався, що вони просто отетеріли, зрозумівши всю красу й величність мого монологу.

— Итакъ Каллиникъ Прытыка, приступи къ исполненію долга.

Хлопецъ вийшов зз-аа парти*) й підійшов до мене, озираючись на товаришів.

— Каллиникъ Захаріевъ сынъ Прытыка, я призывалъ тебя къ неукоснительному исполненію моихъ требованій, а ты, дерзко нарушивъ оныя, отлучился съ мѣста, назначеннаго тебѣ для времениаго пребыванія въ кляссѣ.

— Я нічого не прибивав у клясі, Петре Митровичу, — хлипаючи почав хлопець, — а як... как... хто жалілся, то вон збрехал.

Мене злість узяла, й я гукнув на нього з пересердя:

— Та що там прибивав! Бери, кажу книжку й читай „Бѣсы“, вірші Пушкіна.

Школяр, зрадівши, метнувсь до парти, перегорнув скількось сторінок і почав:

---

*) лавки.

Мчаться тучі, в'ються тучі,
Невєдимкою луна
Освєщаєтъ снег летючий,
Мутно небо, ночь мутна.

— Довольно, — зупинив я його, — доступно ли прочитанное твоему пониманію?

Мовчання й лупання очима.

— Пху! — росердивсь я. — Розумієш те, що зараз оце прочитав?

— А то ж, — весело одповів хлопець.

— Ну, то роскажи ж і нам усім.

— Тето... як тучі сніг мчать, то б'ються, аж луна йдьот, і ноч смутна.

— Твое, Каллиникъ, объясненіе не соотвѣтствуетъ въ должной мѣрѣ точному смыслу ааписаннаго, а посему — садись. Никифоръ Галактіоновъ сынъ Кудленко, что ты скажешь, по сему поводу?

— Как, виходіть... снег свищеть аж луна вночє ідьот под небо, а ноч нудна...

— Садись и ты. Понеже вышеупомянутое сочиненіє дворянина Пушкина-предложенное вамъ на предметъ разбирательства, по всей видимости недосту-

пно пониманію вашому, то приступимъ къ предварительному опросу и толкованію отдѣльныхъ словъ и выраженій онаго сложнаго произведенія.

Довелось почати тлумачення кожного слова окремо, „дабы неоцѣненныя сокровища, заповѣданныя намъ россійским писателемъ, дворяниномъ Александромъ Сергѣевымъ сыномъ Пушкинымъ, сдѣлались доступны и близки сердцу и малорусскихъ дѣтей, и дабы оныя дѣти, внимая преподаваемому ученію возросли Создателю во славу, родителямъ на утѣшеніе, церкви и отечеству на пользу“. **Провінціал.**

APR
11
1984

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY